

ZEKE GYULA

GYÖNGYÖSBOKRÉTA

A 115 éve alakult alsónyéki dalárdára emlékezve

Mielőtt a számomra oly szép és felemelő emlékeimet felidézném ezen összetett szóval kapcsolatban, idős koromban kialakult életmódom egy jellegzetes szokásáról ejtek néhány szót. Éjjel körüli lefekvésemet követő négy-öt órai alvás elteltével általában felébredek, s rövid fürdőszobai tartózkodást követően megpróbálok újból elaludni. Ez többnyire nem sikerül, de én ezért egyáltalán nem bánkódom, mert az ebéd utáni egy-két órás pihenőmmel együtt meg tudok felelni a „sex horas dormire” rómaiak által javasolt napi alvási időnek. Ilyenkor bekapcsolom a rádiót, s a még halló jobb fülembe dugom a mini hangszórót, hogy ne zavarjam a panelházban élő, alvászavarral küzdő lakótársaimat.

Sok nappali műsorból hangzanak el különféle ismétlések, fontos és érdekes részletek. Nekem különösen tetszenek a hajnali, félórás népzenei összeállítások, melyeket a Hagyományok Házának kiváló munkatársai készítenek el hetenként Pénzes Géza vezetésével. Nagy értéke e műsornak, hogy az 1920-ban harmadára zsugorított hazánkon kívül rekesztett magyar testvéreink hűségesen megőrzött szokásait, dalait, zenéjét, évszázados hagyományait is hallgathatjuk a Kossuth Rádióban. Ebben került szó néhány hónapja a Paulini Béla által 1931 augusztus elsején útjára indított „Gyöngyösbokrétá”-ról, melyet újabb viszonyaink szerint talán a „Röpülj, páva” mozgalomhoz lehetne hasonlítani. Megálmodóját a Pesti Hírlap könyvtára 1936-ban megjelent egykötetes lexikona röviden így mutatja be: „Paulini Béla (született 1881-ben) újságíró, író. A magyar műmese kiváló mestere. Kodály Hány Jánosának egyik szövegírója. Újabban a Gyöngyös Bokréta népekkarok rendezője.” Ugyanez a kötet a Gyöngyösbokréta címszó alatt ezt írja: „Gyöngyösbokréta, eredeti magyar népviseletek, népi táncok, énekes játékok és népszokások gyűjteményes bemutatója. A Gy. Szent István hetében szerepel évenként Budapesten. Paulini Béla rendezte a székesfőváros támogatásával.”

A jól működő mozgalomról az Akadémiai Kiadó által 1962-ben szerkesztett Új Magyar Lexikon egyebek közt már ezt írja: „a Horthy-rendszer hivatalos szervei a mozgalmat főként idegenforgalmi megfontolásból anyagi támogatásban részesítették, és a csoportokat felügyelet céljából a Bokréta Szövetségbe egyesítették. A csoportok a helyi táncokat, továbbá a táncos játékokat és népi dalokat élesztették fel és általában eredeti viseletben vitték színpadra, sok esetben azonban az előadásmódot hatáskeltés céljából sallangossá torzították el. A szövetséget, miután a Kisgazdapárt és a Parasztpárt jobboldali vezetői reakciós célokra igyekeztek felhasználni, 1947-ben feloszlatták.” A szomorú döntést Paulini Béla nem élte meg, mert 1945-ben eltávozott az élők sorából.

Az idézet utolsó két mondatából kiderül, hogy a győztes nagyhatalmak által 1945-ben ránk kényszerített új rendszernek semmi szüksége nem volt a magyar népi hagyományokat fenntartó és ápoló mozgalmakra. A Gyöngyösbokréta is arra a sorsra jutott, mint a cserkészlet, vagy mint a vallási jellegű ifjúsági szervezetek, a KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete) és KIE (Keresztyén Ifjúsági Egyesület). Az egyházi iskolák államosításával a tanítók nagy részének is lehetetlenné tették a falusi népművelésben végzett tevékenységet, főként a kántorizálást és a dalárdák vezetését. A korábbi kiváló tanítóképzők helyett pedagógiai főiskolákat létesítettek, amelyekből már nem kerültek ki olyan sokoldalúan felkészített néptanítók, mint akiket méltán nevezett Gárdonyi a falvak lámpásainak.

Ugye, nem veszik gyermeki túlzásnak, ha drága emlékü szüleimet is e sokoldalú néptanítók táborához tartozónak érzem? A XIX. század második felének és a XX. század háborúk előtti évtizedeinek tanítói a magyar falvakban nem csak a gyermekek oktatásával törődtek, de ők tartották kézben a falu kulturális hagyományainak

Alsónyéki Református Dalárda (1933)

ápolását, azok ébrentartását és továbbfejlesztését is. A hosszú téli estéken az olvasóköri körökben készültek a fiatalok az akkor divatos népszínművek bemutatására, a férfiakból álló kórusok pedig a nemzeti ünnepeken, a templomokban és a temetéseken történő fellépéseikre.

Valahol itt kapcsolódnak a Gyöngyösbokrétához az én kedves sárközi falum, Alsónyék kulturális emlékei. Mint a közölt fénykép tanúsítja, nálunk is volt férfikar, közismertebb nevén DALÁRDA. A Magyar értelmező kéziszótár szerint a „dalárda” műkedvelő énekkart jelent. A szómagyarázatban a „kiv.” rövidítés olvasható, ami annyit jelent: *kiveszőben*. Én már múlt időbe tehetem a szót: kiveszett. Létezik ugyan egy-két hivatásos férfikórus az országban, meg férfiakból álló népdalkör egy tucatnyi, de ezek nem azonosak a régi világ négy szőlőben éneklő dalárdáival. Pedig ilyen minden valamirevaló faluban működött '45 előtt, így az enyémben is. Ők énekeltek március 15-én az Egressy Béni által megzenésített *Nemzeti dalt*, október 6-án meg *Az aradi síkot sírva-sírva járom* című szerzeményt. Tőlük tudtuk meg a temetéseken, hogy *Mért oly borús, oly néma e sereg* – ami szintén Egressy-alkotás, s ők adták elő karácsonykor a templomban a gyönyörű Schubert-dalt: *Itt a szent, a nagy nap...* és a himnikus szépségű Beethoven-remekművet: *Dicsőít Téged, nagy égi Teremtő...*

A háborút követő időkben még létezhetek néhány évig, de az 1948-as fordulat éve végleg elnémította a falusi dalárdákat. A politikai kényszer mellett különben is halálra ítéltettek, mert a szocialista tanítóképzésből kiejtették a zeneoktatást, így a hozzáértő kántortanítók is kivesztek lassan, mint a dinoszauruszok. Valóssággá vált Lányi Ernő *Régi nóta* című műdalának két sora: „Nincs ki húzza, nincs ki járja...”

Sokszor elnézegetem az 1933-ban róluk készült csoportképet, ami megalakulásuk harmincadik évfordulóján készült. A tagok büszkén állnak a helyükön, a mellükön a dalárda jelvénye látható. Ma már senki sincs az élők sorában közülük. Az ezt megelőző esztendőben a szekszárdi Gyöngyösbokréta kórusvetélkedőjét az alsónyéki dalárda nyerte meg, melyet már az 1924-ben a falumba került édesapám (a csoportkép széken ülő sorának közepén) készített fel. Róla Féja Géza, neves írónk 1963-ban megjelent *Sarjadás* című, a Sárközről írott szociográ-

fiájából idézek néhány mondatot: „Zeke rektor úr nem szerette a papot, és híres volt zenei képességeiről. Minden esküvőn a Lohengrin nászindulóját játszotta. Zúgott az orgona, míg az utolsó ember ki nem ment a templomból.” Majd később, a főt említett Tolnai Gyöngyösbokréta kapcsán így folytatja: „Megérkezett erre Móricz Zsigmond is. Előadás után a színtér melletti gyöpön ült törökösen, ott adott nyilatkozatot a rádió munkatársának, másnap pedig már megjelent Nyéken, mivel a műsorból Zeke Lajos nyéki rektor dalárdájának a teljesítménye kapta meg legjobban.” Móricz Zsigmond alsónyéki látogatására, apámmal történt találkozására és az ebből született *Öreg utca* című írására a későbbiekben még visszatérek.

A falusi dalárdák legnagyobb „bűne” az volt a minden hagyományt elsöpörni kívánó új rendszer szemében, hogy többnyire az egyházakhoz kötődtek, amint ez a csoportkép aláírásából is kiderül. A felvétel évtizedében a sárközi falvakban még a református vallásúak voltak többségben, s ez érthetően tükröződött a dalárdák összetételében is. Így volt ez a nyéki kórusban is, amelyben a közel harminc főből csak hatan voltak római katolikusok. Ez természetesen nem volt kizáró ok, de a valóságban ők voltak a szegény emberek a módosabb gazdák között. Ez utóbbiakat tekintette az új rendszer „ellenségnek”, s őket próbálta (sikeresen!) minden vagyonukból kifosztani és minden közösségi tevékenységből kiszorítani. Bizonyítékul csak egy adatot hozok fel: a falum gazdálkodóinak ötvenhat százaléka került fel a hírhedt kuláklírára. Így esett, hogy az 1945 utáni időkből már csak a temetésekre korlátozódott a dalárda szereplése.

Az igazi boldogság akkor jött el számomra, amikor 1946 februárjában – két hiányzó tenoristát pótolva, szegény Sütét-Tóth Jancsi temetésén – már a bátyám meg én is énekeltünk a dalárdában. Talán két hónapja tért meg csontsoványan a hadifogságból, s nem tudott életre vergődni. Alig érett, de nagyon erős és szép csengésű tenor hangom volt akkor, s úgy fújtuk a bátyámmal a prímet, hogy ha nem temetés van, tán még tapsot is kapunk. Molnár néni, a barátom nagymamája a temetőből hazafelé menet meg is jegyezte édesanyámnak: „Kedves rektorné asszonyom, a Lajoska meg a Gyulácska olyan szépen énekeltek, mint a gramofonyok!”

Talán még néhány alkalommal szerepelt a dalárda, hogy azután végképp elnémuljon. Illetve még egyszer feláramt halottaiból, 1967-ben, karnagyuk (édesapám) halálakor. A még élő dalárdisták felkérték a bátaszéki katolikus kántort, Janczer Pali bácsit, apám volt legjobb barátját, hogy keltse életre az idős kórust. A próbán – hívatlanul – megjelent Lacza Józsi is, a községi párttitkár, hajdani dalárdista. (A fényképen a legfelső sorban balról a harmadik.)

-Nekem miért nem szóltatok? – lépett be szemrehányóan.

-Nem mertünk, Józsi. Nem akartunk kellemetlenséget okozni neked.

-Akinek nem tetszik – mondta –, hogy a tanítómnak megadom a végtisztességet, nekem szóljon!

Így vele együtt zengett fel utoljára a szomorú gyászdal az alsónyéki templomban: „Lengjen sírodon a béke, édes álom angyala / Tisztelőid hű emléke legyen annak őrfala.”

A 115 éve alakult alsónyéki dalárdára emlékezve ismét a már idézett dal jut eszembe: „Nincs ki húzza, nincs ki járja, más a nóta / A világ is más azóta... , más azóta!”

Olvasóim számára még egy korábbi felemelő emlékemről is beszámolok. Hasonló végtisztesség érte 1958-ban anyai nagybátyámat, Okos Gyulát, akiről az egyik előző számunkban *Palásttal a lövészárokban* címmel írtam már. Ő tábori lelkészként szolgálta végig az első világháborút. Később – Szabolcska Mihály utódként – lett lelképásztor a mai Tiszakécske ókéskei református templomában. Gyülekezetében tisztelték, szerették. Így az ottani járási párttitkár hozzájárult ahhoz, hogy templomból temessék, s ezen az akkor még élő és aktív pedagógus, Tolnai Géza korábbi református kántor és karnagy összeszedte a maradék dalárdát és elhangozhatott a már említett gyászdal.

Falum hagyományörző tevékenységének másik jelentős mozzanatáról, a táncsoportról is illik néhány sorban megemlékezni. Ennek irányítása tanítónő édesanyám nevéhez fűződik. Nem koreográfusként foglalkozott a fiatal lányokkal, arra ott voltak a még szintén fiatal édesanyák, sőt az idős, de még fiatalosan táncoló nagymamák is. A falum abban is különbözött a többi sárközi községtől, hogy nem volt cigánybanda nálunk. Mindössze egy cigánycsalád élt Alsónyéken, s annak családfője, Guszti Jani nemhogy hegedülni, de még énekelni sem tudott. E fontos kellék hiányában maguk a táncos lányok-fiúk énekelték az idősebbektől tanult sárközi népdalokat, melyek közül csak egy lassúbb tánc alá énekelt strófát idézek:

*„Nyéki kislány, ha bemege a templomba,
szétterül a derekán a rokolya.
A legények mind azt súgják a karba’,
ki babája ez a kislány, de csalfa!”*

Gondolom, a *rokolya* szót – melyet az Értelmező szótárban „bő, ráncos szoknyá”-nak neveznek – illik megmagyaráznom. E gyönyörű ruhadarab alatt három-négy keményített alsószoknya is volt, amit a Sárközben pendelynek, vagy az ottani nyelvjárás szerint „pöndő”-nek neveztek. Ebben a pompás öltözékben legfeljebb öt leány fért be a templomi padosorba, ahová modern ruhában tízen is leülhettek volna. A táncsoportunknak is lehetett volna egy olyan sikeres fellépése, mint a dalárdának volt 1932-ben, de ez egy szomorú esemény miatt elmaradt. 1942-ben az alsónyéki táncsoport is meghívót kapott az augusztus 20-ai, Parlament előtti ünnepségre. Díszes ruháikkal meg is jelentek a fővárosban, de az ünnepi hangulatot döbbenetes hír némította el: Horthy Miklós kormányzó úr István nevű, harmincnyolc éves repülő főhadnagy fia hősi halált halt a keleti fronton.

A háborút követő években elhallgatott a dalárda, s csak 1948-ban került sor újra egy Petőfi dunavecsei éveit felidéző színdarab bemutatására. A sok adótól és beszolgáltatástól meggyötört gazdálkodók gyermekeinek sem volt igazán kedvük a táncolásra. Hosszú éveknek kellett eltelniük, míg a táncsoport magához tért, s az 1989-et követő időben az évenként ismétlődő Sárközi Napokon szerepléseik alkalmával sok látogató keresi a falunkat.

Ígértem, hogy a dalárda gyöngyösbokrétai sikerének hatására a falunkba látogató Móricz Zsigmondról, illetve az ott szerzett élményei nyomán az 1933-ban írott, *Öreg utca* című riport-novellájáról szólok még. Akkori tapasztalatai valóban lehangolóak voltak. Nem annyira az egy gyermek, az „egyke” volt a valóság, hanem az „egy se”! Volt, aki beismerte, hogy a nincstelen szegénylegény, a „szóga” olcsóbb munkaerő, mint a saját fiú, aki követelőző, sőt, az is előfordul, hogy meglopja az apját. Erről árulkodik egy helyi népdal alábbi strófája:

*„Ez a legény úgy éli világát,
ha az apja nincs otthon, lopi a búzáját.
Csörgőre-pörgőre,
viszi a zsidóhoz estére!”*

A falu értelmisége, a református lelkészék, az orvos és felesége s pedagógus szüleim rájöttek arra, hogy a gyermekáldás elfogadására a leghatásosabb a személyes jó példa. Így a papéknál és az orvoséknál is három-három gyermek született, mi pedig négyen voltunk testvérek. A Móricz-látogatást követően a legértelmesebb módos gazdáéknál, Dózsáéknál, a Bogár testvéreknél és az L. Kovács fivérekénél megszületett a harmadik gyermek, sőt a fiatalabb L. Kovács Lajoséknál a negyedik is. A következő évtizedben rántört második világháború és az azt követő időszak szertefoszlatta e biztató fejleményeket. A témát egy szívderítő esettel szeretném feloldani, ami sajnos nem talált követőkre, de egyediségével is felemelően gyönyörű. A Móricz-írásban is szereplő (ott meg nem nevezett) Kovács Pál egyke, akkor tizenkét éves kisleánya ma kilencvenhat esztendő. Most is ott él az Öreg utcában, s ezzel a tiszteletreméltó korról Alsónyék legöregebb embere. Férjével, a már régen elhunyt Tóth Péterrel hat gyermeknek adtak életet! A négy fiú közül az első kisdedként meghalt, a másodikat, Palit egészen Kanadáig sodorta az 1956-os szélvihar, de a két leány és a két fiatalabb fiú ma is él, és nagy szeretettel veszik körül édesanyjukat.

Épilógusként csak annyit szeretnék még elmondani, hogy ugyan a Gyöngyösbokréta tarka szirmai már régen elhervadtak, de röpi a tarka tollú páva, s a közelmúlt vetélkedőin olyan gyöngyszemek kerültek előtérbe, mint a közönségzavazattal első helyen végzett Gyimesvölgye Férfikórus (a Parlamentben és a Trianoni Szemle szerkesztőségében készült fényképek lapunk legutóbbi számának belső borítóján láthatók), nincs hát okunk az elkeseredésre.